

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה היינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

שריפת השמן והפתילות שנשתיירו מנרות חנוכה

לענין הפתילות אם גם אותן צריך לשרוף, זה לשונו: ילמדנו רבינו, נר חנוכה שהותיר בה שמן ביום הראשון מהו להדליק בה בשני, כך שנו רבותינו נר חנוכה שהותיר בה שמן ביום ראשון, מוסיף עליו כל שהוא ומדליקו בשני, וכן בשאר ימים, אבל הנותר ביום השמיני, עושה לו מדורה בפני עצמו ושורפו. וכן פסקו הראשונים (במרדכי שבת פ"ב סימן רסו, וברא"ש, שם פ"ב ס"ט), וכן נפסק להלכה בטור ובשולחן ערוך (סימן תרעו ס"ד).

טעם שריפת השמן

את טעם הדבר ביארו הראשונים (הרמב"ן והר"ן שבת כא): שהוא משום שהשמן נאסר בהנאה מפני שהוקצה למצוותו. והנה הראשונים הקשו על דין זה משני מקומות, מדוע נאסר השמן אף לאחר שעבר שעת מצוותו: הרמב"ן והר"ן הקשו (שם) מדוע אינו דומה לעצי סוכה ונויה, שאף שבחג אסורים בהנאה משום שהוקצו למצווה, אמנם הם מותרים לאחר החג שכבר עבר זמן המצווה, ותיצו: כי עצי סוכה מאחר

המשך בעמ' ב'

ידוע המנהג לשרוף את הפתילות שנשארו מנרות חנוכה ביום 'זאת חנוכה'; רצינו לדעת האם ענין זה לשרוף את הפתילות הוא מנהג חסידים ואנשי מעשה, או שזהו חיוב הלכתי; כמו כן רצינו לשאול מה עושים עם צינוריות המתכת של הפתילות, וכן עם הכוסיות שנתרו ואין בהם צורך, האם גם עליהם יש הלכות כיצד צריך להתנהג איתם, או שאפשר להשליכם לאשפה:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

המנהג לשרוף את הפתילות ביום 'זאת חנוכה' נובע מהדין שהשמן הוקצה למצוותו ואסור להשתמש בו לצרכים אחרים, ולפיכך נסק להלכה בשולחן ערוך (סימן תרעו ס"ד) שצריך לשרוף את השמן, ועוד הוסיפו הפוסקים (שם בטור) שאף אסור להשתמש את השמן מחשש שמא יבוא להשתמש בו; ונבוא לדון במקור הלכה זו, ואלו דברים נכללו בדין זה שנאסרו בהנאה וחיבים שריפה.

הנה מקור דין זה הוא בדברי חז"ל במדרש תנחומא (פרשת נשא כח-כט, וכו') בשאלות דרב אחאי וישלח שאילתא כו), שם מבואר כי יש לשרוף את מותר השמן אך אינו מבואר

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

מריחת שמן מנר חנוכה כסגולה

בספרים מובא (שיח שרפי קודש' חנוכה אות לו) סגולה לרפאות שושנה ברגל; למרוח מהשמן שנשארו בחנוכייה על השושנה שברגל והיא מתרפאת בדרך פלא; השאלה היא, האם אין בזה משום ביזיון מצווה, להשתמש בשמן של שיירי מצווה ולסוך ממנו כעין משחה על הגוף:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

נראה שאין זה משום ביזוי מצווה, אלא להיפך, כי אין לך מצווה גדולה מרפואה, והרי זה חשיבות למצווה, אמנם מלבד חשש ביזיון, יש חשש אולי הוקצה השמן למצווה, ולכן עדיף להתנות קודם ההדלקה שהנותר מן השמן לא יהיה מוקצה למצוותו.³

חלבי שנאפה בתנור בשרי

בביתו נאפו אתמול לחמניות, ואחד הילדים הכניס שוקולד חלבי בתוך הלחמנייה, אחר כך הלחמנייה נאפתה עם שאר הלחמניות בתנור הבשרי. א. מה דין הלחמניות? ב. מה דין התנור: תשובת מורינו הרב שליט"א:

א. לגבי הלחמניות, אם נאפו כשהן מגולות בתנור בשרי 'בן יומו', כלומר שבאותה יממה נאפה בתנור מאכל בשרי, הלחמניות נאסרו. אולם אם לא נעשה בתנור שימוש בשרי ביממה האחרונה והוא נקי מבשר; השולחן ערוך (יורה דעה סימן קג סעיף ה) פסק שקדירה שאינה בת יומה חשובה טעמה לפגם ואינה אוסרת. אמנם זה דווקא בדיעבד, ולכתחילה אסור לבשל במין השני אף בבליעות פגומות. כמו כן, ההיתר הוא רק כשאין ממשות אוכל בעין. בנידון דידן, מאחר שהתנור נקי והבליעות פגומות, הלחמניות החלביות מותרות באכילה.⁵

ב. לגבי דין התנור, השולחן ערוך (יורה דעה סימן קכב סעיף ב) אוסר לכתחילה לבשל מאכל חלבי בכלי בשרי שאינו בן יומו, גזירה אטו בישול בבן יומו. בתנור שלפנינו יש בליעות בשר פגומות ובליעות חלב, ולכן אסור לכתחילה לבשל בו חלבי, ולאחר שנאפו בו הלחמניות החלביות אסור מדינא לבשל בו בשרי תוך מעת לעת.

אופן הכשרת התנור נעשית בדרך ליבון, שמועילה גם בתנור בן יומו, כיוון שהליבון מכלה כל הבליעות ואין חשש שיחזרו ויבלעו. בתנור פירוליטי, מצב הניקוי העצמי שמגיע לחום של כחמש מאות מעלות נחשב כליבון חמור. בתנור רגיל, הפרי מגדים (אורח חיים סימן תנא משבצות זהב סק"ז) כתב שמספיק ליבון קל על ידי ניקוי וחיסום בגריל לחום מקסימלי כחצי שעה עד שעה, או הנחת תבנית מים כשאין גוף חימום גלוי. את ההכשרה יש לעשות רק לאחר כ"ד שעות שלא השתמשו בתנור.

המשך בעמ' ג'

תשמיש של קדושה (עי' שרפי סימן תרעו ס"א), וגם משום דיותר ביזוי מצווה הוא לשרפו מהלדליקו בביהכ"נ.
3 במשנ"ב כתב דמה שנשארו יותר משיעור חצי שעה אינו אסור בהנאה, אולם יש דעות בין הפוסקים שאם נתון שמן בסתם, הוי מוקצה גם יותר מהשיעור, ועוד, שיש לחשוש לדעת הגר"ז מברסקי שכיום שהולכים ברחוב עד שעה מאוחרת, כל זה בכלל עד שתכלה רגל מן השוק, ואם כן גם שיעור השמן של עד שעה מאוחרת זה כבתוך חצי שעה, ובספר גוני הקודש (פרק טי הגיה כא) הביא בשם הגר"ז קרליץ שצריך לעשות תנאי, וכלי זה אין להשתמש בוה לסגולה, מאידך בקובץ הלכות כתב (חנוכה פרק יד סעיף יג) דמי שרגיל בכך, יכול לסוך ממנו אפילו אם לא התנה, כי מאחר שרגיל לשמור נותר השמן בשביל זה, אגן שהדי שלא הקצה השמן שהוא יותר מן השיעור.
4 יש לציין שכאשר אופים פת חלבית צריך לעשות שינוי בפת שיהיה ניכר שאינה פרווה אלא חלבית או בשרית, שגזרו חז"ל ונפסק בשר"ע (י"ד סימן צ"א) שלא לאפות לחם או שאר דברי מאפה כאשר עורבב בצק חלב או שאר דברים חלביים ולא ניכר כלפי

בני המשפחה מיהרו לשלח מברק לסוסנובא, אל רבם הרב הקדוש רבי שלמה חנוך מראדומסק ה"ד, שצווה למשוך על הרגל החולה שמן שנתר מנרות החנוכה. אמו של ר' יחזקאל, שהתנגדה בקטוביץ הסמוכה לברסלאו, מיהרה מביתה לבית החולים, ועמה צנצנת שמן שנתר מנרות החנוכה, ופתנה לרופא בבקשה לקיים את מצות הרבי, אך הרופא הגוי כעס ורגז לשמע הדרישה המוזרה, ומאן בתקף להרשות להם לסוך מהשמן על הרגל, כל הפצרותיהם ותחנוניהם של בני המשפחה לא הועילו, והוא עמד בסרובו. לבסוף הצליחו לשחד את האחוז בבית החולים, שמשחה מהשמן על הרגל החולה, ולמחרת, כאשר הובאה החולה כי שולחן הניתוחים, השתוממו כל הרופאים לראות את הרגל הבריאה לחלוטין... (מלכות בית רדומסקי עמ' 206).
2 ראה מה שכתב הפמ"ג (משנ"ב אות ד) שללהדליק בביהכ"נ לכבוד ה' מבלי להתפלל לאורו, מותר, אך להתפלל כנגדו צידד להתיר רק ע"י ביטולו בששים. ובחכמת שלמה כתב דמותר אף להתפלל כנגדו משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, ועוד שהרי אף בנר חנוכה דולק יש שהתירו להשתמש לאורו

שהם נשארים אף לאחר החג, לכן מעיקרא אינו מקצה אותם רק לקיום מצוות סוכה אך דעתו עליהם לאחר שבעה, אבל בנרות חנוכה, דעתו שיכלה השמן שבנר בשעת ההדלקה, וכיון שדעתו שיכלה למצווה נאסר השמן לעולם, וכמו שהקדישו לשמים.

על קושיה נוספת עמד התוספות (שבת מו.), מדוע בנרות שבת לא נאסר השמן הנותר מההדלקה, ומאיזה טעם נשתנה דינו של נר חנוכה שאסור אף הנותר, ותירץ זה לשונו: ואומר ר"י, דנר חנוכה עיקרו לא להנאתו בא אלא לפרסומי ניסא, ומשום חביבותא דנס אינו מצפה שיכבה אלא מקצה לגמרי למצווה, אבל נר שבת להנאתו בא, יושב ומצפה שיכבה ולכן מותר'.

ועל פי זה ביארו בנושאי כלים והביאם במשנה ברורה (סק"ח), כי כל מה שנאסר השמן, זהו כאשר לא נתן תחלה רק כשיעור הדלקה ונכבה באמצע ונותר, ושמן זה אכן הקצה מדעתו לגמרי למצוותו ואסור להנות הימנו, אולם אם נתן הרבה שמן יותר מהשיעור ונותר, מותר להשתמש בו לכתחלה. והוסיף במשנ"ב: 'ודע דיש פוסקים שסוברין, דאם נתן השמן בסתם, הוקצה כל השמן, אם לא שהתנה לכתחלה שלא יאסור אלא כשיעור' ע"כ.

דין מותר הפתילות

והנהגה כל זה הוא לגבי השמן הנותר, אך בשולחן ערוך לא כתב אודות הפתילות מה דינן. ולכאורה לפי הדעות הללו שלא נאסר השמן רק אם נתן שמן כשיעור הדלקה ומשום שהקצהו למצוותו, יש לומר שאין דין שיירי הפתילות כדין מותר השמן, שאת השמן שנתן בשיעור שהיה אמור להתכלות הוא מקצה אותו לגמרי למצווה, אבל הפתילות אינן מתכלות בהדלקה, והרי ידע שהן ישארו לאחר ההדלקה, וממילא אינו מקצה אותן לגמרי למצווה, ואם כן מהיכתי תיתי שצריך לשורפם במדורה בפני עצמן.

אך הטור (ס"ט) כתב להדיא גם לענין הפתילות: 'הנותר מן השמן והפתילות בליל ראשון מוסיף עליו ומדליק בליל ב', ונותר בליל ב' מוסיף עליו ומדליק בג', וכן בכל הלילות, נותר ממנו בליל ח' עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצוותו וכו', ואסור גם כן לשהותו לשנה הבאה לנר של חנוכה דחיישינן שמא יבא ליהנות ממנו כיון ששוהה אותו לזמן מרובה ואפילו אם נותנו בכלי מאוס חיישינן הלכך אין לו תקנה'. מדברי הטור מוכח שגם את הפתילות יש לשרוף.

ומילתא אגב אורחא יש לומר על פי המבואר בדברי הטור, שקיים איסור להשהות לשנה הבאה, וזה מהטעם שבימים קדמוניות לא היה כשפע שמצוי כיום, וגם לפתילות שנשארו הייתה חשיבות, ולכן חששו שיבואו להשתמש בהן.

ולאור זה, בוודאי יש בנותן טעם לשבח לומר, כי מטעם זה נגזר מנהג ההחסידים למהר לשרוף הפתילות ואף עשו מזה שמחה גדולה, שהרי יש איסור להשהות את הפתילות ומותר השמן, ואם כן בוודאי מצוה למהר לשרופן, כדי שלא יבואו לידי מכשול.

ביאור מחלוקת הראשונים אם צריך לשרוף הפתילות

מכל מקום מבואר כי לכאורה יש כאן מחלוקת בין הפוסקים לגבי הפתילות, ויש לברר אם אכן נחלקו בדבר, ואם כן מהו שורש המחלוקת.

והנה באמת מצינו בראשונים שהבינו שיש מחלוקת גם לגבי מותר השמן, כמו שהבין הרשב"א (שבת ט. מדפי הרי"ף) דלא הוה מוקצה כלל שהרי לא הקצה אותו אלא למצוותו, ואם כן מותר, כמו נוי סוכה לאחר סוכות. והרשב"א (שם כא: ד"ה אי נמי) הביא לדקדק כן מדברי הרי"ף: ונראה מדבריו שאם כתבה מותר להסתפק ממותר השמן שבנר וכל שכן הוא שלא הקצה אותו אלא למצוותו כל זמן שדולקת והולכת, הא כתבה מותר, דומיא דעצי סוכה ונויי סוכה שמוותרין לאחר החג.

והביא את דעת מקצת הגאונים שחולקים ואוסרים וכתב: ולפי דבריהם יש לחלק בין זה לעצי סוכה ונוייה דהתם לא מקצה להו אלא לימי החג לפי שעשויין להשאיר אחר החג ולא מקצה להו למצוות לגמרי, אבל שמן ופתילה שעשויין להתבער לגמרי, כי יהיב להו נר לגמרי מקצה אותן למצוותן, דאין אדם מצפה אימתי תכבה נרו, ואם נשתיירו הרי הן אסורים שהרי הקצה אותן לגמרי למצוותן, ודומה לעצי סוכה ונוייה שנפלו בתוך החג שאסורים כדמוכח במסכת ביצה בפרק המביא (ז:). עכ"ל. הרי שלפי שיטה זו הביא שגם הפתילות יש לשרוף בפני עצמן, מאחר ואף הן מוקצים.

והנה בגוף העניין שהבין הרשב"א, וכן הוא בר"ן, שיש כאן מחלוקת בין הרי"ף לגאונים, צריך להבין, כי הנה דברי הרי"ף הם דאם היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, ומזה נראה שדקדק הרשב"א שמותר השמן אין צריך לשרוף בפני עצמו, ולכאורה הרי גם לפי השיטות שצריך לעשות מדורה בפני עצמו, אין כוונתם אלא למותר של השמן של שיעור הזמן שצריך להדליק, אבל מה שהוא יותר מן השיעור, גם לדבריהם מותר להשתמש בו. והלשון שכתב הרי"ף דמותר להשתמש, הלא זה נמצא גם ברא"ש (פי"א) דאם אחר שדלקה כשיעור הזה

רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, ואעפ"כ הביא הרא"ש דברי השאילתות הדמותר יש לי לעשות מדורה בפני עצמו.

ועל כרחק לומר שיש חילוק בין מותר השמן של שיעור הדלקה, למותר השמן של יותר משיעור הדלקה, וצריך להבין במה נחלקו.

קושיא וחילוק זה כבר כתב הבית יוסף (סימן תרע"ז), והביאו כתשובה לסתירה שיש לכאורה בין שני הדינים הנזכרים, שמופיעים ברא"ש וכן בדברי הטור ושאר הפוסקים, וכן לפי מה שהבין הרי"ף שיש מחלוקת בין הגאונים לרי"ף בדבר זה, וכתב כך: וא"ת והרי כתב רבינו בסימן תרע"ב צריך ליתן בה שמן כזה השיעור ואם נתן בה יותר יכול לכבותה לאחר שעבר זה הזמן וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן שעבר עיקר מצותה וגם הרי"ף (ט.) והרא"ש (פי"א) כתבו כן בפרק הנזכר ודברים אלו סותרים זה את זה, וכן כתב הרי"ף (ט.) ד"ה אי נמי) שהגאונים שאומרים שאם כתבה ונשאיר שמן ביום הראשון מוסיף עליו ומדליק ביום שני וכו' נשאר בה ביום אחרון עושה לו מדורה ושורפו במקומו שהרי הוקצה למצוותו הם חולקים על מה שכתב הרי"ף שאם היתה דולקת והולכת עד כשיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, אבל אין נראה כן מדברי הרא"ש שאף על פי שכתב סברא זו דעושה לו מדורה בשם השאילתות, אם איתא שהיה סובר שהיא חולקת על הסברא הראשונה, הוה ליה לכתבן סמוכות זו לזו, ורבינו פשוט הוא שסובר שאינן חולקות שהרי כתב לשתייהן סתם.

והביא בבית יוסף שני חילוקים: א. לחלק בין נתן השמן סתם לאם נתן והקצהו רק לשיעור ההדלקה, כן כתב בשם מהר"י אבוהב: 'שיש לחלק ביניהם, שכשנתן השמן בנר ולא הקצהו אלא לשיעור זמן הדלקה, יכול אחר כך להסתפק ממנו אם ירצה, אבל כשנתן השמן בנר בסתם, אז הוקצה למצות נר חנוכה וצריך לעשות לו זה התיקון.

ב. עוד כתב הבית יוסף לחלק ביניהם שהדבר תלוי בכמות השמן שנתן בנר: 'ולי נראה לחלק ביניהם בענין אחר, שמה שכתב בסימן תרע"ב מיירי שנתן בה שמן יותר מכשיעורו, ואחר שדלק כשיעור מותר ליהנות ממנו דלא הוקצה למצווה אלא כדי שיעור הצריך בלבד, ומה שכתב בסימן זה מיירי בשנותר מהשמן הצריך לשיעור הדלקה הוא הוקצה למצוותו, ולפיכך צריך לעשות לו מדורה דכיון דמשיעור הדלקה הוא הוקצה למצוותו ואסור ליהנות ממנו.

והנה בבית יוסף מבואר שהבין שאין מחלוקת בדבר, אלא לדברי הכל השמן שנותר מהצריך לשיעור אסור בהנאה וצריך לשורפו בפני עצמו, והשמן שהיה יותר מהשיעור אפשר להנות ממנו, והכל מודים בזה ואין חולקים. אלא שלפי זה מותר הפתילות, שיוודע שעתידיה להשאיר לאחר ההדלקה, א"כ אינו מקצה אותן לגמרי, ואין זה דומה לשמן שהוא כדי שיעור הדלקה שהקצהו כי היה סבור שזה עומדת להתכלות, לכאורה לא היה צריך לשרוף. אלא שהבית יוסף מביא אח"כ דברי הגהות מיימוניות (פ"ד אות ד), ושם מבואר מדברי הרי"ף שיש לשרוף גם השמן וגם הפתילה, ואף נתן טעם אחר לבאר מדוע אסור השמן לאחר זמן ההדלקה ואינו דומה לעצי הסוכה לאחר החג 'דהתם לא מקצה להו אלא לימי החג לפי שעשויין להשאיר אחר החג ולא מקצה להו למצוות לגמרי, אבל שמן ופתילה שעשויין להתבער לגמרי כי יהיב להו נר לגמרי מקצה אותן למצווה דאין אדם מצפה אימתי תכבה נרו, וזה הרי נכון גם לגבי מותר השמן שמוחוץ לשיעור, שהרי אינו מצפה מתי תכבה. וא"כ הדבר צריך ביאור, איך עירב בין הדברים.

ולפי סברא זו, קשה עוד דלכאורה מאחר שהפתילה היא כמותר השמן שיותר מהשיעור, א"כ לא נתיישבו דברי הטור שהשווה כאן את הפתילות למותר השמן, ולפי דברי הב"י הרי מדובר בשמן של השיעור הצריך להדלקה, ואיך השווה הטור את הפתילות לשמן.

והאמנם שהבית יוסף בשולחן ערוך לא הזכיר פתילות, ושמה שטעמו שאכן אין צריך לשורפן בפני עצמן, אבל הטור הרי סובר שיש לשרוף הפתילות, ואם כנים דברינו שהפתילות דינן כמותר השמן שחוץ לשיעור הדלקה, אם כן עדיין קשה קושית הבית יוסף אמאי מותר להשתמש במוותר השמן שיותר מהשיעור.

דין הפתילות תלוי בדין מותר השמן שיותר שמייעור המצווה

אמנם לפי החילוק הראשון שכתב הבית יוסף בשם מהר"י אבוהב שהדבר תלוי אם נתן השמן סתם אז הוקצה כל השמן כולו למצוות נר חנוכה ואסור, אבל אם לא הקצהו אלא לשיעור זמן ההדלקה לא הוקצה למצוותו אלא כדי שיעור הצריך בלבד. [וראה בב"ח שכתב ששני החילוקים נכונים להלכה. ונראה שהבין שאין סתירה בין שני התירוצים. אולם למעשה, אם נקבל את החילוק הזה, אם כן, כל שהקצה את השמן סתם ולא נתכוון להקצותו רק לשיעור הדלקה, הרי כל מותר השמן אסור וכן הפתילות, וממילא צריך לשורפן בפני עצמן]. לדבריהם יובן גם הטעם שצריך לשרוף את הפתילות, והוא משום שהקצה להן למצוותו בסתמא ולא חשב להשתמש בהן לאחר ההדלקה.

וכן המגן אברהם (סק"ג) הביא את חילוק זה וכתב שהב"ח פסק כשנתן השמן בסתם הוקצה כל השמן, וכך מבואר בהג"מ ובר"ן ובתוס' שבת דף מ"ד.

ומסיים על כך המגן אברהם: ומיהו אין מוכרח כל כך. ולכן טוב להתנות לכתחלה שלא יאסר אלא כשיעור. [וגם הביא ספק מעניין מהשליט גיבורים שצ"ע אם נתן השמן שיעור חצי שעה ודלק יותר מחצי שעה אם מותר להסתפק ממנו. ולכאורה ספק זה הוא רק לפי השיטה הראשונה שמותר בכל אופן במותר שמחוץ לשיעור, ואפילו בסתמא].
גם החיי אדם (כלל קנ"ד ס"א) ובקיצור שולחן ערוך (סימן קלט ס"ב) כתבו לחוש לדעה שאוסרת גם את מותר שמן שמחוץ לשיעור אם נתן את השמן בסתם, ואכן כתבו לאסור גם את הפתילות, אלא אם כן התנה מתחלה שאינה מקצה את מה שישאר.

אמנם הט"ז (סימן תרעב סק"א) אינו מסכים עם חילוקו של מהר"י אבוהב להלכה. לדעתו כולם מודים שמותר השמן שמחוץ לשיעור ההדלקה אינו מוקצה ואין צריך לשורפו בפני עצמו, גם אם הדבר היה בסתמא ולא חשב שלא להקצות את מותר השמן. והר"ן שהביא מחלוקת של הר"ף עם הגאונים, כוונתו לומר שהם חולקים על מותר השמן של שיעור ההדלקה, באופן שכבתה הנר בתוך השיעור, שבזה לדעת הר"ף מותר להשתמש בשמן הנותר, ואילו לדעת הגאונים צריך לשרוף את השמן בפני עצמו.

ומכל זה נראה, דלכאורה לדעת המחבר כפי שביאר גם בבית יוסף, אין איסור רק על מותר השמן של שיעור הדלקה, וגם הפתילות אין צריך לשורפו בפני עצמן, אמנם הטור ועפ"י פוסקים סבירא להו להדיא כדעת הגאונים שיש לשרוף גם הפתילות, ואפשר כי בהא תליא נמי לחוש גם למותר השמן שיותר משיעור הדלקה כאשר נתנו בסתם, שדין שיירי השמן שנתן ביותר משיעור ההדלקה, תלוי במחלוקת הפוסקים בדין שיירי הפתילות.

חילוק חדש בין הפתילה לשמן

אמנם חשבתי כי אולי יש לחלק בין הפתילות למותר השמן שמחוץ לשיעור באופן אחר והוא, כי על אף שידוע לו שאין הפתילה מתכלית ועתיד להשאר ממנה, אף אל פי כן היא נאסרת לגמרי ואינה דומה למותר השמן שמחוץ לשיעור, והטעם, כי את מותר השמן הרי אינו חייב כלל להכניסו בתוך הנר, והיה לו די בשמן כשיעור; אבל לגבי הפתילה שהרי מוכרח להשתמש בפתילה זו, ואם כן נמצא איה, כי זו היא הפתילה שהשתמש בה למצוה וזו היא הפתילה שנשארה לאחר זמן המצוה, ולכן יש שלא שייך לומר בזה פלגין, וממילא כל הפתילה למצוה הקצתה.

ויש להוסיף בזה, כי לכאורה בעצי הסוכה מצינו שאף שהם אלו המשמשים למצוה ועם כל זה לאחר החג הם מותרים, ומהכי תיתי לאסור את פתילות הנרות גם לאחר שנשארו, אלא שבדין מותר השמן של נרות חנוכה, מצינו חידוש מיוחד, וכדרך שביאר הגר"ז או"י רבאך (מנחת שלמה תניינא סימן נח אות 1) על פי דברי

בעל המאור והר"ן (שבת פ"ב שם) שהנרות הם זכר לנרות ולשמן של היכל ועשאוהו כמנורה, ועל כן עשאוהו כהקדש, ומטעם זה גם לאחר החנוכה אסור משום דהוי כהקדש, אמנם זה רק לגבי השמן והפתילות הנצרכים לגוף קיום המצווה, מה שאינו בשמן שיותר מזמן המצווה שאינו נאסר.

ולכן אף להדעות דמותר השמן שמחוץ לשריפה אין צריך לשרפה בפני עצמה, מכל מקום לגבי הפתילות יודו שיש לשורפו בפני עצמו. [אמנם לפי"ז י"ע בפתילה גדולה, כשהיה יכול לחותכה ולהשתמש בפתילה קטנה יותר].

דין כוסיות השמן והצינוריות

ולעניין אם גם כוסיות השמן והצינוריות נאסרו בהנאה, הנה, הן עצמן אינן בכלל האיסור, כיון שדין זה נאמר לגבי השמן והפתילות שבהם מקיים את ההדלקה ומקצה אותם למצוה, לא כן באלו שאינם באים אלא לסייע בקיום המצווה אך אינם חלק מקיום המצווה, אלא שיש לדון אם אפשר להשתמש בכוסיות לצרכים אחרים ולחשוש משום שבלעו מחומו של יד סולדת בו; ונראה שברוך כלל אין היד סולדת בו, ורק בפתילה עבה ובכוסית צרה מסתבר שהיד סולדת, ונראה שכיון שאינו משתמש בשמן בעין והנידון הוא רק לענין הבליעות, לא נאסר זה משום שהוקצה למצווה, שזה נאמר רק לענין השמן שבעין, שאותו ייחד להשתמש בו למצווה בלבד, אבל מה שיבלע, מעיקרא לא היקצה מדעתו, כיון שמהבליעות כבר אינו יכול להשתמש בהן להדלקה, ולכן אפשר להשתמש בכוסיות לצורך אחר.

אמנם אין לנהוג בהם מנהג ביזיון, על דרך שכתב המשנה ברורה (סי' כא סק"ו) שלכל תשמישי מצוה, כגון סוכה ולולב ושופר, וכל כהאי גוונא, לאחר שנתבטלו ואין עומדין עוד למצותן. אין לזרוקן לאשפה וכל כהאי גוונא, דבר שאינו כבוד למצוה שעברה. ויש לזרוקם בצורה מכובדת, כגון לעוטפם בשקית ולהשליכם לאשפה. [ראה פסקי תשובות סימן כא אות ב שהביא מפוסקים שאין לנהוג מנהג ביזיון לכל דבר שהשתמשו בו לצורך מצווה].

להלכה:

א. שיירי השמן של נרות חנוכה אסורים בהנאה, ואין לשומרם לשנה הבאה אלא יש לשורפם מיד. ב. נחלקו הראשונים אם נאסר כל השמן שהכניס לנר או רק שיעור השמן הצריך למצווה, וכבו הנרות בתוך הזמן. וטוב להתנות שאינו מקצה אלא כשיעור. ג. נחלקו הראשונים אם צריך לשרוף גם את הפתילות, ונהגים שגם אותן שורפים. ד. לא נאסרו רק השמן והפתילות, אבל הכוסיות והצינוריות לא נאסרו, ונראה שאף אין לחשוש לבליעות השמן, אמנם יש לזרוקן בדרך כבוד ולא בביזיון.

מאחרוני זמננו שטענו כי גם לדעת המתירים - בזמננו ובמקומותינו שעיך הקריאה והכתיבה היא בלשון הקודש אין להקל כלל מסיבה זו. לכן יש לברר היטב האם עיקר הסיפור שבספר קומיקס זה ראוי לקריאה בשבת, כגון ספרים שיש בהם מוסר השכל וחינוך למידות טובות ויראת שמים, כפי שמצוי בסיפורים מגדולי ישראל, ובספרים מותרים כעין אלו נראה כאמור שאין לאסור מצד הכיתוב שבקומיקס.

להוריד פח בשבת

במהלך השבת הפח עלה על גדותיו, ויש צורך להחליף בשקית אחרת; האם מותר להוריד את שקית האשפה לפח שברחוב:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

אם הפח מדיף ריח רע, והדבר מאוס על בני הבית, מותר להוציא את האשפתון למקום שאין אנשים, כדין גרף של רעי, אולם אם הצורך הוא להחליף אשפתון כדי שיהיה מקום לזרוק את הזבל, אסור להוציא את האשפתון מתוך מיכל האשפה כדי להחליפו באחר משום מוקצה.⁸

השיניים.
7 שו"ע (יורה דעה סי' סו ס"ו) דם אדם, אם פירש ממנו אסור משום מראית עין, לפיכך אם נשך הככר בשיניו יוצא דם משיניו על גבי הככר, צריך לגרונו. וברמ"א: וכל דם דגים ודם אדם, הואיל ומדינא שרי אינו אסור תערובתו. אבל אסור לערבו לכתחלה, (ת"ח כלל סב ד). ואת נעטרע ועדיין הדם ניכר, יכול להרבות עליו אפילו לכתחלה, (ד"מ הארוך שם ד"ה וגם).
8 ראה 'ארחות שבת' (פ"טו, ש"מ, ש"מא, ש"מז, ש"מו).

תשובת מורנו הרב שליט"א:

דם אדם אינו אסור באכילה רק משום מראית העין, ולכן אינו אסור בתערובת, והמרק מותר באכילה.⁷

קריאת ספרי קומיקס בשבת

האם מותר לקרוא בספרי קומיקס שבהם יש מילים המשולבות בתוך התמונות והאיורים, או שזה דומה ממש לדין 'כתב שתחת הצורה' שאסרו חז"ל בגזירה משום שטרי הדיוטות:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

לא מצאנו שגזרו חז"ל את האיסור לקרוא 'כתב שתחת הצורה' על ספר מודפס שלם שכולו תמונות וכיתובים. אולם ראוי לדעת שהקריאה בשבת ברוב ככל הספרים שאינם ספרי קודש נאסרה בעצמה משום 'שטרי הדיוטות', (שו"ע סי' שז סעיפים טו-טז), ואף שהיו שהורו להקל כדברי רבינו הרמ"א (שם) שהאיסור לקרוא בשיחת חולין וספרי מלחמות הוא דווקא בשפות לועזיות אך בלשון הקודש מותר, כבר כתב המשנה ברורה (ס"ק ס"ד) בשם האחרונים שהורו להחמיר בזה. בנוסף, יש

הלכה למעשה
משולחן מורנו הרב שליט"א

בשר בין השיניים

אדם שקם בשבת בבוקר ומצא שנתקעו בין שיניו חתיכות בשר מסעודת ליל שבת; האם יכול לשנות קפה עם חלב, או שעליו להמתין 6 שעות לאחר שיניקה את שיניו:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

מצד הדין אין צריך לחפש ולבדוק את השיניים אם נקיים, משום שלפי הרמב"ם כבר הוא מעוכל ואינו נחשב בשר, אבל לכתחילה אם מצא צריך לנקר בין השיניים, כמו כן אם יודע שיש אפשרות שיהיה בין השיניים ראוי לנקותן, בפרט אם אכל בלילה וקם בבוקר, שהפה לא היה פעיל, ולאחר שניקה את שיניו אין צריך להמתין.⁶

דם במרק

הכין מרק ותוך כדי חיתוך הירקות לתוך הסיר, חתך בשגגה את ידו ודם ניתז לעבר סיר המרק; האם המרק נאסר:

6 יש שני טעמים לכך שצריך להמתין שש שעות בין בשר לחלב. הרמב"ם כתב הטעם משום שהבשר שבין השיניים אינו מתעכל עד שש שעות, ולדבריו היה מותר אחר שש שעות גם אם יש עדיין בשר בין השיניים. והטור כתב הטעם משום שהבשר מוציא שמן ומשך טעם זמן ארוך, ולדבריו אם לועס את הבשר אינו צריך להמתין, וכתב הטור (שם) שיש להחמיר בשני הפירושים, וכן פסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן פט סעיף א) שאפילו אם שהה כשיעור, אם

מדרך בני אדם לתלוש עור יבש מהאצבעות על ידי השיניים וכן לכסוס עור מן השפתיים, ויש לדון האם דבר זה מותר משני פנים: א. אם עור האדם אסור באכילה? ב. האם דבר האסור באכילה מותר להכניסו לתוך פיו גם כשאין כוונתו לאכלו אלא להציאו חוץ:

תשובה:

נבוא לבאר הדברים ממקורם: כתב הרמ"א (י"ד סימן עט ס"א) "בשר האדם אסור לאכלו מן התורה". ובט"ז כתב, שזו היא דעת הרמב"ם (פרק ב מהלכות מאכלות אסורות), אבל הר"ש כתב שאיסורו הוא רק מדרבנן, ותמה על הטור ובית יוסף שלא הביאו דעתו, אך מכל מקום סתימת הרמ"א כהרמב"ם שאסור מהתורה. והראב"ד חולק עליו (פרק ג הלכה ה).

ולענין אם גם העור אסור מהתורה או מדרבנן: הנה לענין טומאה נחלקו שתי לשונות בגמרא במסכת חולין (קכב.), אם עורות הרכים של אדם טומאתן מהתורה או מדרבנן, אך כל זה הוא לענין טומאה (ע"ש בתוס' שהגדרות המחלוקת לשיטתם, מתאימת רק לענין טומאה. וכן לענין איסור הנאה ממת ישיטות שמתור לגמרי, או שאסור רק מדרבנן, וגם שם הוא מטעם אחר, שאיסור הנאה במת נלמד מעגלה ערופה ובקדשים עורם מותר בהנאה, עיי' פת"ש שם סק"ג).

אולם איסור אכילת העור, אם דין עור הרך כדין הבשר, פסק הרמב"ם לאיסור שכן כתב (הלכות מאכלות אסורות פרק ד' הלכה כ. וכו'): "יש עורות שהן כבשר והאוכל מהם כזית כאוכל מן הבשר ואלו שעורותיהן כבשרן עור האדם וכו', ומסיים כל אלו העורות ה"ה כבשר וכו', וממה שכתב "האוכל מהם כזית כאוכל מן הבשר" מבין "האור שמח" (על הרמב"ם שם), שהם כבשר ממש ואסורים מדאורייתא. ומדייק לענין חיוב מלקות, אך שזה רק בשאר בהמות טמאות, אבל באכילת בשר אדם כתב הרמב"ם (פרק ב הלכה ג) שאיסורו הוא בעשה ולא בלאו, וממילא לא ילקה על כך.

וממילא נמצא לכאורה שעור רך של אדם, לדעת הרמב"ם וכשיטתו סתם הרמ"א, גם העור הרי הוא כבשר ממש שאסור מדאורייתא. ואמנם, כי דעת הפרי חדש כהראשונים שמתירים לגמרי אף מדרבנן, ואולי בני ספרד יכולים להקל כשיטתו, אך לא בני אשכנז וכדמצינו להלכה שהביא בקול אליהו לאסור אכילת בשר אדם, והביא תשובת הרשב"ש (סי' תקיח) שאומר לאסור אכילת בשר אדם.

וכעת צריך לדעת אם מותר להכניס לפיו איסור דאורייתא שלא על מנת לאכלו: הנה בט"ז (סימן צ"ח סק"ב) נסתפק בטעימה בספק איסור, ושם בפת"ש (סק"א) כתב להסתפק בטעימה באיסור דרבנן אי שרי או לא, ונראה שנוטה לאסור להכניס לפיו אפי' דרבנן, ורק בלשון מותר, וגם זה מסתפק הנודע ביהודה (בפת"ש שם) אולי הוא רק בטעמו פגום. ומכל מקום באיסור דאורייתא, ודאי אסור.

ובטעם האיסור ביאר הפרי מגדים (משב"ז סק"ב) משם הריב"ש, שהוא מחשש שמא יבוא לאכול האיסור. אך עדיין יש לעיין על זה, שברי לכאורה אין בזה שיעור, ואף שבאמת חצי שיעור אסור מן התורה, יש לדון, שכאן שאיסור אכילת בשר אדם אינו רק על בעשה שכתוב 'את היתר אשר תאכלו', והאדם נקרא "חיה" שכתוב 'ויהי האדם לנפש חיה'. ומסברא היה נראה דחצי שיעור גם באיסור עשה אסור מהתורה, שהטעם הוא משום 'שחזי לאיצטרופי', דהיינו גם חצי שיעור - אסור - מפני שראוי להצטרף לשיעור שלם, ולפ"ז ה"ה באיסור עשה.

אמנם, בתוס' ישנים (יומא עג: ד"ה יום הכפורים) כתב שהטעם שכלה ומלך מותרים לרוחץ את פניהם, הוא מפני שרחיצת פניו אינו אסורה מהתורה ביום כיפור, ורק רחיצת כל גופו אסורה. והקשה עליו בספר 'אור גדול' על המשניות, - מ"מ אסור מטעם חצי שיעור שאסור מהתורה. וכתב שם, "אפשר דאין חצי שיעור באיסור עשה" (שאיסור רחיצה נלמד מ'וענייתם את נפשתיכם' שהוא עשה) ולפ"ז אינו דאורייתא.

אמנם כתב באור גדול (שם) תירץ עוד תירוץ אחר, ועל פי זה נראה שצריך לחשוש שהוא כן דאורייתא. וגם אם הוא דרבנן, מ"מ אסור לרוב השיטות וכנ"ל, וכמבואר באו"ח (סימן תקסז) שאסור לרוחץ פיו בתענית שמא יבלע מים, וגם מי שמחירי שם הוא רק במקום צער, אך שלא במקום צער אין להתיר זאת.

העולה לדינא:

לענין עור, נראה שאין להתיר לכסוס ולתלוש בשיניו עור אצבעותיו או שפתיו כאשר מכניסו לפיו ממש כשהוא תלוש, ומשום שאסור להכניס לפיו דבר האסור מחשש שמא יבלענו (וכמ"ש הר"ב בלשוננו "שמא יבלע מעט" משמע אפי' בלא כוונה חוששים). ולבני ספרד אפשר שיש להקל וכנ"ל.

אמנם לענין ציפורניים, מותר לכסוס בשיניו את צפרניו, ואין בכך איסור כלל, כמו שנתבאר ברמב"ם.

משגיח הכשרות של הקייטרינג הזכין לספק מנות לחברת 'אל על', הגיע ושאלתו בפיו: ממטבחי הקייטרינג, יוצאים מידי יום אלפי מנות אוכל האמורות להשביע ולהנעים את שעות הטיסה הארוכות בין מים לשמים משמימים. במסגרת, היו רמות שונות של כשרות המאכלים, מלבד אוכל 'גלאט' כמוזן המיועד ליתרא' ה' לחושבי שמו, שמגיע ממקום אחר. מאחר שצורת המאכלים הכשרים ושאינם כשרים רח"ל היו שונים, היה האחראי על החלוקה מניחם פעמים רבות בצמוד זה לזה. באחד הפעמים העיר לו המשגיח על כך, ונענה על ידו שבטרם שהם מבשלים את המאכלים, הם שוטפים אותם היטב במים. הגיע המשגיח ושאלתו בפיו: האם אכן מותר לכתחילה להניח מאכל היתר כשהוא נוגע במאכל איסור צונן:

תשובה: כהקדמה יש לברר מה הדין כשנגע איסור בהיתר צונן ואח"כ נדון בשאלתנו האם מותר להניח לכתחילה.

שינוי במשנה (חולין קז:) צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת ובלבד שלא יגע זה בזה ובגמ' וכי נוגעים זה בזה מאי הוי צונן צונן היא ואמר אביי דהי דקליפה לא בעי (כדי נפל חם לצונן) הדחה מי לא בעי וכן בגמ' פסחים עו. צונן לתוך צונן מדיח ופסק השו"ע (י"ד צ"א ס"א) בשר וגבינה שנגעו זה בזה מותרים אלא שצריך להדיח מקום נגיעתו, וכן הביא בס"ד שם (לגבי בשר שנפל לתוך חלב) ואם נפלו זה לתוך זה צוננים מדיח הבשר ומותר, הרי שאם נגע איסור בהיתר צוננים ידחם ומותר [וביבשים א"צ להדיח אא"כ הם חריפים או מלוחים (ש"ך סק"א מבי"ח שפ"ד ופת"ש שם)].

אמנם באם היה האיסור שמן נחלקו הרשב"א והרמב"ן האם סגי בהדחה או שצריך שפשוף ומחלוקתם היא בדברי הגמ' (חולין ח:): אמר רב יהודה אמר רב הטבח צריך ג' סכינים אחת ששוחט בה ואחד שמחתך בה בשר ואחד שמחתך בה חלבים וכו' גזירה שמא יחתוך חלבים ואח"כ בשר (ואו ידבק על הבשר הכשר חלב אסור) עוד שם ואמר רב יהודה אמר רב הטבח צריך ב' כלים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים וכו' גזירה שמא ידח חלבים ואח"כ בשר וברש"י (ד"ה שמא) אע"ג שאין נבלע בו, נדבק הוא בחוץ, אלו הם דברי הגמ' ונחלקו רבותינו הראשונים מה הסיבה שיש להזהר במקרה זה יותר מכל מקרה שצריך הדחה, דעת הרשב"א (משמרת הבית ב"ד ש"ש כא:) שמכיון וכאן מדובר בחלב שהוא שמן הדבר מוכרח מן השכל שחלב נדבק בבשר הרבה והחלב אינו סר בהדחה מועטת. ולדבריו אף אם ידחו את הבשר מהחלב לא יועיל אלא אם כן ישפשוף, לכן גזרו פה שיש להזהר שלא יגע החלב בבשר שמא ישכח לשפשוף וזה מדרך הזהירות המביאה לידי נקיטת. מאידך דעת הרמב"ן (חידושי

הרמב"ן חולין ח: ד"ה הטבח) שודאי חלב סר בהדחה אף בלא שפשוף והא דגזרו בטבח שצריך ג' סכינים כי יש לחשוש שמא לא ידחהו מכיון ויחשבו שהטבח הדחה ויאכלו ללא הדחה לכן גזרו שהטבח יזהר שלא יצטרכו להדיחו שוב אחר הדחת הטבח וכן מסביר גם הר"א"ה בבדק הבית שם וע"ש שבעיקר הדין מודה לרשב"א) נמצא שלדעת הרמב"ן בדבר שמן די בהדחה ולדעת הרשב"א בשמן צריך שפשוף ולהלכה פסק הש"ך בהלכות שחיטה (סימן י' סק"ב) כדעת הרשב"א שצריך שפשוף (אלא שנחלקו הפמ"ג והחור"ז האם בשמן לבד צריך שפשוף או רק בשמן ודוחקא דסכינא דעת הפרמ"ג (מש"ו סק"א שפ"ד סק"ב) דבשמן לבד צריך שפשוף וראייתו מהא דהטבח צריך ב' כלים אלא שאין שם דוחקא דסכינא ודעת החור"ז (סק"א) דרק שמן ודוחקא דסכינא צריך שפשוף וכהא דהביא הגמ' דוגמא של ג' סכינים (ומה דהביא הגמ' ב' כלים דעתו ששם גזרו שמא יסמכו על הדחת הטבח ויאכלו בלא הדחה כפי' הרמב"ן לעיל) וכן דעת תשובת בית אפרים (ח"ד סוף סי' כ"ט הובא בפת"ש סק"א) [אלא שתי' הא דב' כלים כיון שמדובר בחלב הנמחה במים לכו"ע נדבק בבשר וצריך שפשוף גדול]].

ולענין השאלה דידן האם מותר להניח איסור לצד היתר באופן שיצטרך הדחה כתב הטור וח"ל (י"ד צ"א) כתב בעל העיטור כל מידי דבעי הדחה כגון בשר היתר צונן בקערה של איסור צונן אסור לכתחילה דילמא אכיל בלא הדחה אבל מידי דאורחיה בהדחה כגון בשר חי וכו"ב שרי לכתחילה עכ"ל ונלמד מדבריו שישנם שני מקרים שיש לחוש לכתחילה שלא ליתן בשר בצד איסור א. דבר שמן שצריך לשפשוף שאסור שמא ישכח לשפשוף ובמקום שהוא אינו שמן מעיקר הדין מותר (שפ"ד סק"ב ופת"ש סק"ג) ואין לחוש שהוא שמן אמנם דעת הפמ"ג (במש"ו סק"א) דיש לחוש שמא הם שמנים ולהזהר לכתחילה (ע"פ אג"מ י"ד ח"א סי' ל) ב. דעת הר"א"ה (ב"ה שם) דמה דהתיר בעל העיטור בדרכו להדיחו הוא דוקא בכלי וכדייק לשונו קערה של איסור צונן אבל אוכל ואוכל אסור לכתחילה גם ע"מ להדיחו אמנם הרשב"א (משמרת הבית שם) פליג עליו ודעתו דאין לחלק ומותר כשדרכו להדיחו (ורע"ק א"ה הביא ב' השיטות ולא הכריע) וממשמעות לשון הש"ך (סי' ק"ה סק"ה) משמע שדעתו הרשב"א להתיר אף אוכל ואוכל ע"מ להדיחו וכן פסק ביד יהודה (פיה"א סק"א) אלא שפסק כן מעיקר הדין ודעתו להזהר לכתחילה כדברי הר"א"ה וכן בערוה"ש (סי' ט) כתב להתיר כרשב"א אלא שמכוער הדבר

וממילא בנידון דידן יש להזהר שלא להניח איסור לצד היתר מתרי טעמא א. לחוש לדעת הפרמ"ג שאין אנו בקיאים בשמן ואף שמעיקר הדין אין לחשוש שהוא שמן, מ"מ לכתחילה יש להזהר שלא להגיע לידי כך לחשוש למה שהחמיר במש"ב" (וברור) שלהלכה אם נגע יספיק הדחה ולא נחמיר כדעת הפרמ"ג לשפשוף) ב. לחוש לדעת ר"א"ה שבאוכל ואוכל מכוער הדבר.

העולה לדינא:

א. איסור והיתר שנגעו זב"ז ידחם. ואם הם יבשים מותרים בלא הדחה מלבד אם הם חריפים או מלוחים. ב. אם האיסור שמן ויש דוחקא דסכינא - צריך שפשוף ושמן בלא דוחקא לפרמ"ג שפשוף לחו"ד הדחה. ג. אסור להצריך הדחה לכתחילה בדבר שאין הדרך להדיחו שמא ישכח להדיחו. ד. בשני מיני אוכלים אף אם הדרך להדיחו יש לחוש לכתחילה כי מכוער הדבר. ה. בדבר שמן אפי' דרכו בהדחה אין להצריך לכתחילה כיון שלא מועיל הדחה ולפרמ"ג תמיד יש לחוש לכתחילה שמא הוא שמן ויה"ר שלא נכשל בדבר הלכה.

